

Асримиз бошларида Туркистонда Биринчи рус инкилобининг таъсирида маърифатпарварлик ҳаракати кучайиб кетди. Мураббий, адиб, драматург, журналист, конуншунос Махмудхўжа Бехудий бу илгор ижтимоий-сиёсий ҳаракатнинг бошида турган улуг инсонлардан бири эди. У бутун куч-гайратини, билимини, азиз умрини онгли равишда Ватанининг, халкининг бахти учун курашга сафарбар этди.

Бехубудий иккинчи рус инкилобидан кейинги даврда «Марказий Россия билан бирлик, ҳокимият бошига келган ишчи ва дехконлар етаклаган йўлдан боришни лозим, деб топади» (И. Султон, С. Мамажонов). Масалан, у «Иттифок керак» сарлавхали мақолада шундай деб ёзади: «Энди бугунги хурриятпарвар рус хамватанлар ила кўл-бақўл ушлашиб, тараккий учун ишламок керак».

Бирок, таассуфки, устод Махмудхўжа Бехубудийнинг боши амир кундасига, шогирдларининг кони рус шовинизми шоввасига қурбон кетди!..

МУФТИ МАХМУДХЎЖА ХАЗРАТЛАРИНИНГ ҚАНДАЙ ШАҲИД БЎЛГОНЛИГИ ВА УНИНГ ТОМОНИДАН ЁЗИЛГАН ВАСИЯТНОМА

Бехубудий афанди 1919 йил 25 мартда, йўлдошлари Мардонкул Шомахмуд ўгли ва Махаммадкул Ўринбой ўғиллари билан Самарканддан Бухоро тупроғига ўткан, шундан каэрга борганлиги билинмай, бу тўғрида турли сўзлар сўйланган ва гумонлар килингон эди. Охири, халқ орасида шайх бўлгон сўзлардан гумон голиб ила англашилган эдики, Бехубудий афанди мазкур икки йўлдошлари ила золим амир Олимхоннинг гаддор беклари кўлида шаҳид бўлгонлар. Бултур (1921 йил) март ойида Бухоро тупроғидан келган ўрток Хожимурод Худойберди ўгли, Бехубудий хазратлари билан йўлдошлари Мухаммадкул ва Мардонкул афандиларни Карши шаҳрида, Каршининг беги Тогайбек қандай шаҳид этганлиги хақида дуруст маълумот кетурди.

Ўрток Хожимурод Бухоро инкилоби бошланган кунда, Самарканддан ҳукумат томонидан бир маъмурият ила Шахрисабз ва Китоб тарафларига бориб, андин бир иш ила Карши шаҳрига ўткан ва ўшал ерларда 6-7 ой хизмат килиб юрган, бу вақтда хила ишлар килган ва кўл воқеаларни кўрган.

Хожимурод афанди Карши бегида бир неча вақт «махрамлик» хизматида бўлгон фаргоналик 17 яшар Содикжондан Бехубудий ва анинг йўлдошлари хақида кўп маълумот олгон: Бехубудий афанди ва йўлдошлари, бошлаб Шахрисабзда кўлга тушиб, тахминан, икки ойдан сўнг, Карши шаҳрига юборилиб, онда (зиндонда) бир неча кун ёткондан кейин, мазкур Тогайбек томонидан шаҳид килинган.

Бек Бехубудий ва йўлдошларини ҳузурига чакириб: «Сизлар на учун кўлга тушдингиз?», деб сўраган. Бехубудий афандилар: «Бизлар Байтуллони зиёрат килмак учун Самарканддан чиккан эдик. Йўлда амир маъмурлари: «Сизлар жаҳид, кофир ва «тилчи», деб бизни кўлга олдилар». Бундан бир неча кун ўтгандан сўнг, Содикжон амирдан бекка катл буйруги келганлигини афанди, ўзининг хаётидан умидини узиб,

йиглай-йиглай Бехбудий афандиларга билдирган, сўпгра Бехбудий тубандаги «Васиятнома»ни «ёзиб, Содикжонга топширмоқ учун Ахмадга берган ва ҳар қандай йўл ила бўлса-да, шул васиятномани Самарқандга юборишни ўтинган. Васиятномининг остида бошлаб, Бехбудий афандининг ўзи, сўнгра Мардонкул ва Муҳаммадкул афандилар кўл кўйганлар.

ВАСИЯТНОМА ушбудур:

«Эй, Туркистон Маориф ишларида бўлгон ўрток ва ўғлонларим! Манни ўзим гарчанд банди бўлсам-да, сизларни зсимдан чиқармайман ва сизларга бир оз васият қилиб ўтаман. Мен севар ўртоқларим! Маним сўзларимни кулоқларингизга олингизлар! Биз икки ойдан бери Бухоро шаҳарларида банди бўлиб юриб, ахир ўн кундан бери бир ерда (Қарши шаҳрида) бу золимларнинг кўлига тушиб банд бўлдик. Жаҳид - кофирлик отини кўтардик. Сипола ичида тилчилик отини кўтардик. Бу ердан қутулмоғимиз гумон бўлди. Ўртоқларим Сиддиқий, Айний, Фитрат, Қори ва Ақобир Маҳдум ва ўғлонларим Вадул Маҳдум, Абдулқодир Шақурий!

Сизларга васият қиламан: Маориф йўлида ишлайтурган муаллимларнинг бошини силангизлар! Маорифга ёрдам этингиз! Ўртадан нифокни кўтарингиз! Туркистон болаларини илмсиз қўймангизлар! Ҳар иш қилсангиз жамият ила қилингизлар! Ҳаммага озодлик йўлини кўрсатингизлар! Биздек маориф қурбонларини йўқлангизлар! Бухоро тупроғига тезлик ила йўл бошлангизлар! Озодликни тезлик ила юзага чиқарингизлар! Бизнинг қонимизни золим беклардан талаб қилингизлар! Маорифки Бухоро тупроғига жорий қилингизлар!

Бизнинг отимизга мактаблар очингизлар! Бизлар ул чоқда қабримизда тинч ётурмиз. Маним ўғлонларимга салом етқурингизлар! Бу ҳамроҳларнинг авлодларидан хабардор бўлинглар! Ушбу васиятларимни ёзиб Ахмадга бердим».

Бу васиятномадан 3-4 кун ўтар-ўтмас, бек Бехбудий афанда ва йўлдошларини ҳам Ахмадий ўлдирурга Оуяргон ва алар зиндоннинг ёнидаги подшоҳлик бу чорбоққа юборилганлар. Шунда аларнинг қатллари ўзларига билдирилган ва ўзлари учун шу боғда тўрт қабр қаздирилган. Сўнгра Бехбудий афанди ва йўлдошлари таҳорат олиб, намоз ўқимокчи бўлгонлар. Лекин шул чоғда, раҳмсиз жаллод маҳвийлари ила етишуб келиб, аларни намоз ўқирга қўймаган ва энг аввал Бехбудий хазратларини жойнамоз устида бошини қесган. Бу ҳолни кўриб, Мардонқули, Маҳаммадқули ва Ахмад афандилар тавҳид ва шаҳодат қалималарини ўқиб, ўлимни қутиб тургонлар. Андан кейин жаллод аларнинг бошини бир-бир қесган, сўнгра бекнинг хизматқорлари мазкур шаҳидларнинг нишларини чиқариб, ўзлари қазгон қабрларга қўмганлар ва қабрларнинг (биланмасун деб) ер ила тегиб этганлар.

Бекнинг маҳрами Содикжон, бу воқеани бошидан охиригача кўрган ва билгани учун ҳам, Бехбудий афандиларга муҳлис бўлгонидан шу воқеани бир дафтарчада айнан ёзиб қўйгон ва ондан ўрток Ҳожимурод кўчириб олиб, бу фожиани театр шаклида тартиб этуб, «Маориф қурбонлари»ни қўйгон.

Уч пардадан иборат бўлгои мазкур рисолаи биз кўрдик. Рисола керак ибрат, керак сахнага кўйиш жихатдан хили нуксонлидир. Агар бу рисола театр оламидан хабардор бўлгон бирор кишининг калами ила тузатилса, биринчи театру рисоласи каторига кириши шубхасиздир.

Ўрток Хожимуроднинг сўзига кўра, мазкур Содикжон 1920 йил 21 декабрда амир томонидан Шахрисабз, Китоб ва Гузор тарафларида кўзгатилгон аксил харакатчилик вақтида, исёнчилар тарафидан Шахрисабзда ўлдирилган. Шунинг ила Содикжон ёзган воқеа ила васиятномининг асл нусхасида ўшал чоғда йўқолиб кетган.

Самарканд
Хожи Муин Шукрулло ўгли,
1922 йил, 7 январ

Нашрга тайёрловчи:
Шерали Турдиев